

משבר הסוציאליזם

וי"ל הרברג

מתנגדיו בלבד, אלא גם סוציאליסטים ישרי-מחשבה.

והרי ראייה, כמה העמיקהחמיר משבר הסור ציאליוז בימינו. הסוציאליזם, שטיבו ידוע היה לאירופה ולאמריקה עשרות בשנים, פשט רגל. בטלה אמונתו בו בעצמו ובחשיבותו. קומוניסטיים בני המפלגה אינם מתחבטים, כמובן, בספינות כגון אלו; הללו שמחים בירידתם. אך הסוציאליסט ישרי-הלב עומד כאיש נדהם, רופר רוח ורפה-יד מהגות ופעול בפועל ממש. מה יתן לו את הבטחון שבפעלו למען מטרתו הסור ציאליסטית. אין הוא נמצא סולל דרך לטוטאליטאריות?

א

הסוציאליזם בא לעולם המודרני בתורת מחאה נגד החברה הבורגנית, המשעבדת את האדם והופכתו ל"חפץ", למכשיר, לנספח נטול-עצמיות למכונה. הסוציאליזם הביא עמו חזון כשטר חברתי, אשר בו "מביאה התפתחותו התפשית של כל יחיד לידי התפתחותו התפשית של הכללי". הוא תבע תמורה מהפכנית במשטר הכלכלי, הקמת הסוציאליזם תחת הרכושנות הפרטית, כדי לשחרר את האדם ולתת לו את היכולת לפתח דרך חירות את כל כוחות אישורו תוך וכשריה. הסוציאליזם המודרני ראה בבירור, שכל זמן שהפעלים כבולים בכבלי המצוקה והתלות הכלכלית, לא יתכן בשום פנים שיהיו בני-חורין. את הקולקטיביום הכלכלי ראה כדבר הכרחי רק על מנת שישמש בסיס לחירותו ולאישיותו של האדם בנסיבות התעשייה המודרנית. זהו אב-בנין בכתבי מארכס, ביחוד בכתביו הראשונים. והוא מנוסח ברור ומפורש בטיטת הפתיחה שלו לפרוגרמה הסוציאליסטית הצרפתית, שסוכמה בידי אנגלס ב"זו הלשון":

"אין הפועל בן-חורין אלא אם הוא גופו בעל כלי-מלאכתו. בעלות זו אפשר שתלביש צורה אינדיבידואלית או צורה קולקטיבית. אך כיון

במשך מאה וחמישים שנה נתרגשה ובאה לא סערה אחת על הסוציאליזם המודרני. בסקירה רה ראשונה נדמה, כי משברו של הסוציאליזם בימינו אף הוא אינו אלא אחד מאותם המאורעות, ואם גם הכל יודו, שהוא החמור שבהם. אך הערכה כזו היא, לדעתי, מוטעית לחלוטין. משבר זה אינו מקרה בן-חלוף בדברי ימיה של תנועה מתקדמת; היהו כיטוי לפשיטת רגל עמוקה, לתמוטה מבית, שאין לה תקנה אלא התחלה מבראשית על פי דרך חדשה.

עד למהפכה הרוסית היה הסוציאליזם בעיני "האנשים טובי-הרצון" מין אידיאל נעלה ונאצל שאינו, לדאבון הלב, ברי-הגשמה בעולמנו הנחטא. חשיבותו המוסרית של אידיאל זה הוכרה בנפש חפצה; הספק לא היה מכוון אלא לאפשרות הגשמתו. מתנגדים קיטרו על הסוציאליסטים, שהם הווי-הזיונות טובי-כוונות, המשלים את ההמונים בחלומותיהם האוטופיים המופלגים. הסוציאליסטים לא נתקשו לעמוד בפני התנגדות כגון זו. להיפך, היא אימצה את רוחם. אם קראו להם דרך קיטרוג בעלי אוטופיה, הרי דבר זה לא עשה בהם כל רושם, אלא עורר אותם לדחוק את הקץ ולהוכיח בכך, עד מה מוטעית ספקנותם של מתנגדיהם. כל זמן שהם עצמם האמינו בלב ונפש בחשיבותה המוסרית של תכלית שאיפתם, כל זמן שהכיר בה כל אדם מהוגן, לא היו, כמדומה, שום קשיים שלא יכלו להתגבר עליהם, שום רדיפות שלא יכלו לעמוד בהן.

מה שונה הסוציאליזם למראה כיום הנהו איש לא יקטרג כיום על סוציאליסטים או קומוניסטים, שהם מפליגים בתכניות אוטופיות. נחפוך הוא, שומעים אנו, חסרוננו של הסוציאליזם שהוא מעשי וממשי עד מאוד. המבקש להגשים את הסוציאליזם, כך אומרים לנו, אנוס להשלים עם רודנות בלי-מצרים, עם עבדות בלי-רחמים. לידי כך מביא הסוציאליזם.

לשון אחרת, שוב אין מטילים ספק היום בצד המעשי של הסוציאליזם, אלא בערכה המוסרי של תכליתו, וספקות אלו אין מביעים

¹ קרל מרכס: המניפסט הקומוניסטי.

Die Briefe von Engels an Bernstein 2 (עמוד 34).

בעריכת ברנשטיין).

הימים דברה של תנועה סוציאליסטית מודרנית, ואמרם כעקרון יסוד בהלכה הסוציאליסטית המודרנית, מבלי שעורר עליו התנגדות יתרה במרונה. חנה הסוציאליסטי. אמת, ספרו של מאקדונאלד נתקבל בבקורת מרובה, ביהודי ביבשת אירופה, מפני השקפותיו הבלתי-מארכסיסטיות בבעיות כלכליות ומדיניות, אך לא נמצא מי שיערער על הדעות הטוטאליטאריות שבו. דעות דומות, ואם גם בשינוי נוסה, מצויות בחיבורים אחרים דוכסיים של מארכסיסטים ברחבי אירופה ואמריקה, וכולם בנוים הנמקתם כאילו הקולקטיביות כשהיא לעצמה דיה להקים מלכות שמים עלי אדמות, וכאילו היו שתים שהן אחת.

שתי תפיסות אלו של הסוציאליזם אינן מתרשבות מעקרונות של דבר, אך למעשה, במחשבה ובהרגשה הסוציאליסטית, לא צף הניגוד לפני השטח אלא בנדיד. הסוציאליסטים הוסיפו לנקוט לשון של מושגי חירות, בעוד שמחשבתם היתה נתונה בתחום הטמעתו הכוללנית של היחיד על ידי הכלל, ובאמרי סוציאליסטים, הריני מתכוון לסוציאליסטים לכל גוניהם, כימין, כמרי כו וכשמאל — ובכללם יש למנות גם את רוב הליבראלים והאנארכיסטים, אם גם האחרונים מעדיפים לסגוד ל„לחיותן“ הגדול כשדגל „חברה“ ולא „מדינה“ חופף עליו.

הסוציאליזם הכוללני — וכך אני קורא לתפיסה הסוציאליסטית, המעלה את הקולקטיביות לכלל תכלית בפני עצמה ומקור ערכים אנושיים — קיבל השראתו מן „מדינה“ לאפלטון, מהאלהת „הכולל“ במשנת הגל וההגליאנים החדשים, באוטופיות הממושטרות של פורטה וסן סימן ובסוציולוגיה ה„אורגנית“ של המאה התשע עשרה. אך נצחוננו החרץ בא בעיקר בזכות זה, שנודווג במוקדם מאד למגמות מסר ימות בחברה המודרנית ואף לצרכיה המוסריים והפוליטיים של התנועה הסוציאליסטית עצמה. ברי, היסוד הכוללני-קולקטיביסטי בסוציאליזם הוגבר בעטיו של התהליך המהיר של דחיקת בעל העסק האינדיווידואלי הזעיר על ידי הכלכלה ה„קולקטיבית“ הגדולה. בימינו, שבהם נעשית התבנית הכלכלית דוגמה ומופת לכל החיים החברתיים, הרי ערכו הפוחת של היחיד בכלי כלה מביא בהכרח לידי כך שניטלת ממנו חשיבותו בכל מערכת החיים. הפועל היחיד אינו אלא בורג מברגי המנגנון הגדול של הייצור ההמוני בתעשייה. בעלי-המניות היחיד אינו אלא

שהבעלות הפרטית בטלה והולכת מיום ליום עקב ההתפתחות הכלכלית, נותרת רק צורת הבעלות הקולקטיבית...“

הרעיון ברור. הקולקטיביות אין לה ערך עצמי. אין היא רצויה בזכות עצמה. רצויה היא רק משום שהיא מסייעת לביסוסה של החירות האנושית. החירות היא המטרה, התכלית, הרם שבערכים. הקולקטיביות בתחום הכלכלה היא הדרך הטובה ביותר להגיע אל התכלית ההיא.

ואולם במחשבה הסוציאליסטית מראשיתה עלתה ובלטה גם תפיסה אחרת ושונה לחלוטין. התפיסה שהפכה את הקולקטיביות מאמצעי לתכלית לעצמה. לפי תפיסה זו אין הקולקטיביות רק אורח ארגון כלכלי על מנת לקדם את החירות. הרי זה עקרון מיתאפיסי, עיקרי אמונה דתי כמעט, ישות עליונה המתעלה על כל אנוכיות ובידוד אינדיווידואלי. החבורה, הקהילת, הקולקטיב — הרי האישיות לאמיתה; האדם האינדיווידואלי אינו אלא שבריר, אבר מדולדל, תא פחות-ערך באורגניזם החברתי הגדול. בחברת-המופת שלעתיד לבוא יהיה האדם נקי מכל הרגשת עצמיות ויטמע לחלוטין בקולקטיב — מבחינה כלכלית, חברתית ורוחנית. אורח חיי יהיה אורח החיים הקולקטיביים, מחשבותיו תהיינה מחשבות קולקטיביות, רגשותיו ושאיפותיו יהיו הרגשות והשאיפות אשר לקולקטיב שלו. ואכן תלמיד-הכם מארכסיסטי מכובד כתב בשערינו, כי בחברת-העתיד הקומוניסטית לא יהיה כל צורך בעדוכות לחופש-המחשבה, שהרי הכל יהיו שוים בדעה והרגשה בכל השאלות.

לשם הדגמת הגירסה הזאת של הסוציאליזם אביא לא מדבריו של רוסי ולא מדבריו של גרמני אלא דווקא מדבריו של בריטי. בספרו על „הסוציאליזם והממשל“* כותב ראמוני מאקדונאלד:

„לגבי המדינה (מאקדונאלד מתכוון למדינה הסוציאליסטית) אין היחיד תכלית לעצמה, אלא אמצעי לאותו מאורע אלוהי באחרית הימים, אשר אליו תנוע כל הבריאה. המדינה מיצגת את האישיות הפוליטית של הכלל... היא חושבת ומרגישה בעד הכלל.“

רוח הטוטאליטאריות מרחפת על הדברים האלה. אך אמר אותם דווקא אדם, שהיה אותם

* רמוני מקדונלד: Socialism and Government

קודה מסוימת. כן יכולה היא עצמה לחולל תנועה. האינדיבידואליסט לא יודה, כמובן, שיש בנמצא בחברה אבר מעודן-תפקיד כגון זה. אך הסוציאליסט, לעומתו, רואה צורך בו. הכרת שיהיה אבר בגוף, שיתן אפשרות לאבר רים האחרים ולהמון בית החברה להביא רשמים ונסיונות למרכז-קליטה, להעביר מאר תו מרכז הוראות ודחיפות למעשים, ולחולל, מיזמתו הוא, תנועות אשר יביאו תועלת או יגרמו עונג לגוף כולו. זוהי ההשקפה הסר ציאליסטית על גוף מדיני מבחינת התחוקה ומבחינת המינהל. הוא אוגר נסיון, מביאו אל המרכז, מפעיל תנועות מתאימות וחוזר ומביא אל החלקים המסויימים את יצר הפעולה.

הנה כי כן, השליטה בחברה על ידי פקיד-קבע, מנהלים מקצועיים, „מנג'רים“, מוכרות כדבר הנעוץ בטבע הדברים והוא טבעי ורצוי כמעט בהסדרת גוף האדם על ידי מערכת העצבים!

התעשינות של הקורפורציות הגדולות, הדמו-קרטיות ההמונית והנטיה לביורוקרטיה, כולן כאחד מפרנסות וממריצות את המגמה הקולק-טיביסטית-טוטאליתאית של הסוציאליזם המודרני. גם צרכי המעשה שלו כתנועה לוחמת דר-הפים אותו בכיוון זה. ארגון מגובש, משמעת וסולידריות ודאי שהם יסודות נחוצים תכלית נחיצות בתנועה הנלחמת לשלטון בימינו, אך לא פחות מכך ודאי הוא, שנוטים הם לצמצם את הירות האדם ולקדש את מרות הקולקטיב ומנהיגיו. האירגון מביא לידי ביורוקרטיה, המשמעת — לידי מרותנות; הסולידריות — לידי הטעמת היחיד בהמון, וכל אחת מן הנטיות האלה יש בה משהו המנוגד למטרות אשר שם לפניו הסוציאליזם.

• • •

וכאן הגענו ללב הבעיה. משבר הסוציאליזם הוא משבר מוסרי השובב כולו על שאלת היחס בין האמצעים לתכלית. הסוציאליזם בימינו מפר-פר בלכרה של דילמה מתמדת ובלתי-נמנעת, העולה בלי הרף, בצורה זו או זו, בכל תחום מתחומי המחשבה והמעשה הסוציאליסטיים. תק-לה זו אולי מוטב להגדירה כך: אמצעים שנוצרו להשגת תכלית כלשהי, יהיו טובים ומועילים להשגת התכלית הרצויה כאשר יהיו, זה טבעם להסב פניהם ולפעול גם במגמה הפוכה, בבראם נסיבות ובהתירם כוחות, המנוגדים לתכלית הראשונה ועלולים להשמידה. אילו נוטה הייתי לנקוט לשון שנעשתה פלסטר, הייתי אומר,

תא פחות-ערך בתוך אורגניזם קיבוצי גדול, מה מעמד צפוי איפוא ליחיד בקוסמוס? במה נחשב הוא לעומת הקולקטיב הכל-יכול? הרי הדבר כמין אבסורד, אם נראה את עילוי אישיותו הפעוטה כמטרת שאיפתנו, ולא עוד, גרוע מזה: הדבר הופך „אנטי-סוציאלי“, ו„אינדיבידואליסטי“ — טי — הטא חמור מאד בעיני סוציאליסטים מסוימים.

עילוי הקולקטיביות על חשבון אישיות היחיד הוחש בהרבה עקב נצחון הדמוקרטיה במאה האחרונה. דמוקרטיה מודרנית נדרשת לשתי פנים, מצד אחד, פירושה של הדמוקרטיה — הירות אזרחית ופוליטית, הגנת זכויות האדם והאזרח, השתתפות „האדם הפשוט“ בבחירת שליטיו ובפיקוח עליהם. אך מצד אחר, הדמו-קרטיות עשויה להתפרש כמדינת-המון, האלהת ההמון כמקור כל זכות וכל מרות („קול המון כקול שדי“), הריסת כל גדר וסייג מלפני האלי-מות הקולקטיבית הנעוצה ביצרים ובמשפטיו הקדומים של ההמון. לפי דעה ראשונה, הירות היחיד היא אבן-השתייה של הדמוקרטיה; לפי דעה אחרונה, הירות היחיד הריהי מעין התגררות אפיקורסית בעם שבדרגת אלוה.

פולחן הקולקטיביות, שבמשנת אפלטון והגל הוא אריסטוקרטי במפורש, הותאם בימינו להר-לך הרוח הדמוקרטי המודרני בעשותו את העם (ההמון, הגזע, החברה וכו') איביקט לעבודת-אלוהים שלו. בצורה זו נעשה ה„מיסתורין“ הקר-לקטיביסטי לצפור-נפשה של התודעה הסוציא-לית בימינו.

המגמה האנטי-פרסונאליסטית של הסוציא-ליזם המודרני מקבלת חיוק גם ממגמה אחרת ממגמות ימינו — התפשטות הביורוקרטיה והרוח הביורוקרטית בכל תחומי החיים החבר-רתיים. באינו מידה „התפיסה האורגנית“, שלפיה הכלל הוא הכל עוד, ואילו היחיד אפס, מכוונת לשמש את השקפת העולם הביורוקרטית, ניכר מפיסקה זו, אף היא מספרו של מאקדונאלד „הסוציאליזם והממשל“:

במדינה הסוציאליסטית צריך שכל הפונק-ציות הפוליטיות תהיינה ממומחות ואין לפשטן על כל האוכלוסיה כולה, אנו נצרכים למדינאי המקצועי... הפונקציות המדיניות תפקידן בחבר-דה מקביל לתפקיד מערכת-העצבים האורגנית כגופו של האדם; תפקיד מערכת העצבים לתאם את הגוף ולתת לו את האפשרות להגיב על הרשמים והחויות אשר יקלוט בני-

מה לי, הוא שלא היה מסוגל להשיג בעיה זו בכל היקפה, או אפילו להודות שבעיה כגון זו קיימת כל עיקר. הסוציאליזם לא הבין מעולם לאמיתו את היחס האמבינילנטי, רבי-הסתירות שבין האמצעים לתכלית. הסוציאליסטים נוטים היו בדרך כלל להניח, שאם אך יופעלו אמצעים נאותים, יתישב הכל מאליו. אם אך ינקטו אמצעים צעיים כאלה ברוב מרץ, תבונה ותקיפות, וכבר סיבות היצוניות נוחות, תושג המטרה ולא יהיה מקום לחשוש מפני שום תוצאות רעות. להוציא מקרי-דברים אשר לא יחזו מראש, כיום יודעים אנו להוותנו יפה-יפה, עד מה תמימה ומסוכנת הייתה תפיסה זו.

אך הקושי עומד בעינו, בין שנודעה ובין שלא נודעה בכך, כיצד נהג הסוציאליזם בקושי זה למעשה? מקריב היה דרך שיטה את התכלית לאמצעים כל אימת שנתנגשו השניים. הדילמה נפתרה ברגיל על ידי ביטול אחד מעיקרי-היסוד של הסוציאליזם, כסות כמה אמרות חסודות או גוססאות סכולסטיות. כן נמשך תהליך זה בלא הפסק, אמצעים באים במקומן של תכליות, אמצעים נחותים באים במקומם של אמצעים מערלים בדרגה — והרמה המוסרית של התנועה מנמיכה והולכת.

החירות מוקרבת — לקולקטיביזם; היזמה והאבטוגומיה האינדיבידואלית — לארגון הצלח; העצמאות האינטלקטואלית — לסרדיטותה של משמעת; הדמוקרטיה הארגונית — לביורר קרטיה ולמנהיגות ה"יעילה"; עקרונות-המוסר — לכורדה-המעשה, והכל בכל — למדיניות של כוח... והכל, כמובן, על טהרת הכנאות, ובשם הנעלים שבאידיאלים.

כאן מקום להעיר ולהבהיר, שאין דברי ביקורת אלה נאמרים ברוחה של תאות-שלימות צדקנית. יודע אני גם יודע, שאף על פי שהקר לקטיביזם, הארגון והשלטון ממיטים סכנה חמורה על הערכים אשר הם הם טעמו ותכנו של הסוציאליזם, אף על פי כן אי אפשר לו לסוציאליזם בלעדיהם, אם אין ברצונו להישאר בגדר הויה בטלה. אין אני מגנה כאן את המאמצים להתאים עקרונות לצרכים מעשיים — בלא מאמצים כגון אלו, ויהיו קשים ולא מניחים את הדעת כאשר יהיו, לא יתכנו חיי אנוש. הדבר שאני מגנה הוא הסירוב נטול-האחריות לראות עין בעין את בעיות המוסר הכרוכות בסתירה זו ובהתאמה בלתי-נמנעת זו. הדבר המדאיג

שהיחס בין האמצעים לתכלית הוא יחס „דיא-לקטי” — לא רק מהבחינה החשובה של השפעת הגומלין שלהם, אלא אף מבחינה נכבדה יותר, שיחסם הוא יחס של מתיחת וריב, אשר על כן האיוון שביניהם הוא רופף ולא-שאנן בעל-כרחו. אם להזויר על הערה קודמת בשינוי צורה, ניתן לומר, שהקולקטיביזם הכלכלי מקופל בו לא פוטנציאל חירותני חיובי סתם, אלא גם פוטנציאל טוטאליטארי שלילי, שני מיני כוחות גנרטים בו, אחד המביא לידי חירות, ואחד — לידי שעבוד, המפעיל את האחד מתיר ממילא גם את השני.

ובנוסף אלמנטרי עוד יותר: הצעד הראשון להגשמת כל תכלית סוציאליט הוא ארגון. אך גם הארגון יש לו פוטנציאל כפול. באין ארגון לא יושג, כמובן, דבר, אך עצם מעשה הארגון מחלל תהליכים, שנשקפת מהם סכנה לתכלית — באם תכלית זו היא סוציאליזם של חירות. ארגון, ואפילו הפשוט ביותר, יוצר בהכרח שתי שכבות סוציאליטיות — מנהיגים ומונהגים, שנים שלעולם אינם בני-יחליפין זה בזה ועל כן אינם שווים לעולם לשלטון ולכוח, כאן לפנינו בחזקת עובר — אך כמה מהיר גידולו של עובר זה! — אותה היצורכיה מרותנית, המגעת לשיאה בעקרון המנהיגות הטוטאליטארי או במשמעת הקסרה קס הממיתה כל יומה, שציינה את אפיה של הסוציאליט-מקורטיה הגרמנית וכה הגדילה לסר ייע במסלחה, אי אתה יכול ליהנות ממעלותיו של הארגון בלא להעיר עליך את סכנותיו.

המלחמה לשלטון היא בימינו מלחמת-המורנים, תחרות כוחות-ההמונים בחברה. כדי לעורר בקרב ההמונים את חפץ-הקרב כמידת הצורך, אנוס הסוציאליזם לטפח משטמה, קנאות ואי-סובלנות כמידות של לוחמים. למען מלחמת-המעמדות הוא נאלץ לנצל את היצרים הדימורניים שבגופם האדם, אך לשם מה? כדי לכונן את ממלכת הסולידריות האנושית והרצון הטוב עלי אדמות. כלום נאחזה מעולם תנועה חברתית בסבך סתירה חמורה מזו? לשנאה הגיון חסרה רחמים המיוחד לה, הגיון השמדה והשמדת עצמה, ובכל זאת, היתכן לעשות מלחמה לשל-סון ברוח אנושיות ואהבה?

כאלה וכאלה הדילמות העולות זו אתר זו בכל תחום מתחומי ההלכה והמעשה, כל מקום שנגקטים אמצעים להשגת תכליות מסוימות, חסרונו הגדול של הסוציאליזם המוסרתי, כמדד-

הטמיר של הדת הסוציאליסטית, אשר אליו ישא כל מאמין באמת ובתמים את עיניו, לבטוח בו כי מידו יבוא, בסופו של דבר, הנצחון, ותהיינה מה שתהיינה התקלות והמפלות. אך אל טמיר ונעלם הוא, בדרך כלל, מופשט ומרוחק מדי לשימוש יום-יום; על כן הורד האל הזה משמים ארצה בצורה השווה לכל נפש, למען יקל לעבדו — הוא האל הגדול של טון, הדיא-לקטיקה צופה ומתנה מראש את מהלך דברי ימי העולם — „דברי ימי העולם הם משפטי העולם“ (הגל). רק דברי ימי העולם עשויים לפסוק עם מי הדין. רק ההצלחה המכרעת תגלה ותחתום את צדקת שאיפתנו. על כן כל דבר שיש לעשות לשם עריבת הנצחון טופו שיוצדק על ידי התוצאות. לאמיתו של דבר, השליח המוסרי היחיד הוא הכוח (או השלטון), שכן הכוח לבדו דבריו נשמעים לפני בית-הדין של „דברי הימים“. בסופו של חשבון, הכוח פוסק הלכה ביושר, והאלים הוא הצדיק. הנה כן יש לימו מוסר-השלטון ודת-השלטון זה את זה.

מבחינת היהדות והנצרות, הרי פולחן השל-טון הוא, כמובן, צורה מתועבת ביותר של עבודת-אלילים: הריהו פולחן-השטן בלבוש מודרני, ומשונה הדבר, שדוקא הסוציאליזם, אשר את ראשית השראתו ינק מאותו הומאניטא-ריזם חברתי, שאינו אלא מהדרה חילונית של המוסר היהודי-הנוצרי, נתגלגל והגיע לידי כך שהוא משתחוה כהערצה לפני שונא האלוהים והאדם. מאיר-העינים שבפירושים לגורל הסור-ציאליזם מצוי אולי במעשה האינקוויזיטור הגדול אשר ב„אחים קרמוזוב“ לדוסטויבסקי. רב-האינ-קוויזיטורים, שומר העם ומגן האמונה, הוא הוא שרואה הכרח לעצמו להעלות את ישו החוזר על המוקד.

ב

אם ניתוח זה שניתחתי את אשר מצא את הסוציאליזם בימינו יש לו יסוד כל-עיקר, מן הדין שישפיע על המעשים שיכול הסוציאליזם שלעתיד לבוא לעשות כדי למלט עצמו מגורל-אימים זה. סבורני, שאנו רשאים להסיק את המסקנות הבאות:

1. הסוציאליזם צריך שיברר לעצמו בבהיר רות גמורה מהי תכליתו ולא יניח לחזות-התכלית שלו שתטושטש מפני כל סיבה שהיא. תכ-לית הסוציאליזם היא לברוא תנאים כלכליים וחברתיים, שיקימו וירחיבו את חירותו של הי-

אותי הוא המצפון הקל והשאנן: איני יכול שלא לראות מה גדול סיועו לפוליטיקאים שיצר השל-טון מעבירים על דעתם.

* * *

מפני מה לא הצליח הסוציאליזם להתנגד התנגדות של ממש לשחיתות זו? מעיז אני לר-מר: משום שחסר היה תורת-מידות יציבה, ההולמת את הבעיות החמורות, שעמהן עליו להיאבק. הסוציאליזם המודרני, ביחוד המארכ-סיסטי, הלעיג תמיד על המוסר ועל שיטות מוסריות, כשהוא מתגאה באפיו המדעי כביכול, שבכותו הורה היתר לעצמו לוותר על ציוויים מוסריים. הוא העדיף רלאטיביזם מופלג, שבעי-ניו הטוב והרע הם כבבאות של האינטרסים המעמדיים המשתנים. כל דבר שהוא לטובת „האינטרסים של הפרולטריון“ טוב ויפה הוא; כל שהוא מנוגד לאינטרסים הללו — רע, הכל, הכל כפשוטו, מותר, אם יש בו לקדם את „מל-חמת-המעמדות של הפרולטריון“. אם נזכור כיצד האינטרס של הפרולטריון מודהה על פי שיטה זו בהכרח עם האינטרס של „מפלגת הפרולטריון“, ועם נצחון המפלגה — נבין מה כרוך בעקבה של עמדה זו. אינטרסים של מפל-גה, שלטון המפלגה ומנהיגיה, נעשים קני-המידה היחידים לטוב ולרע. האמורליזם שבתפיסה הכול-שביסטית אינו אלא שיאו הברוטאלי והעקיב של הרלאטיביזם המוסרי, המשותף בצורה זו או אחרת לכל זרמי הסוציאליזם המודרני.

תורת-מידות אמיתית היא, בפשטות, הביטוי ואפשר אף היסוד ליחסנו אל האדם והיקום. הסוציאליזם המודרני, שפטר עצמו מן הזיקה למוסר שהוא מעל לאינטרסים, פטר עצמו ממילא גם מן הזיקה לדת. מבחינה תרבותית, הסוציא-ליזם המודרני הוא יורשה של השכלתנות והחמר-נות הבורגנית. מבחינה פוליטית, נאבק מרה עם הכנסייה, שעד לפני זמן מועט היתה בלי ספק מצודה של הריאקציה. הסוציאליזם המודרני, על כל פנים, נתפתח מחוץ לתחום הדת המסורתית. יחסו לדת בא על ביטויו בצורות שונות, למן ה„אחיאזם המיליטאנטי“ של הכולשביקים בתקופתם הראשונה ועד להתחמקותה הדיפ-לומטית של הסוציאלי-דמוקרטיה האירופית, אך מעולם לא נדחה הסוציאליזם, פרט למקרה בריטניה, לבקש השראה ומזון רוחני במורשה הדתית.

המאטריאליזם הדיאלקטי מגלה את אלוהיה

של תכניתו. אין אני סבור, כמובן, שרעיונותיו של קורי אין דוגמתן למעשיות, ואולם הוא, לפחות, ניסח בבהירות את הבעיה והורה כמה וכמה הוראות על הכיוון אשר בו יש לבקש פתרון.

מענין הדבר, כי ניקולאי ברדיאיב, התיאולוג והפילוסוף הרוסי, מגיע כמעט לאותה המסקנה בספרו האחרון „עבודות וחירות“^{**}. אם גם רחוקים הם מרחק רב זה מזה בהשקפתם הכללית.

משק פלוראליסטי, והוא צירוף של כל כלה מולאמת, כלכלה משוחברה וכלכלה פרטית, ככל שזו אינה מניחה מקום לרכושנות וניצול...

מבקש הוא דצנטרליזציה ופדרליזם ומל־חמה בנפילים מורכוס... רק דצנטרליזציה תגן עלינו מפני סכנת הביורוקרטיה.[†]

3. הקולקטיביזם הוא כל כלי, היינו אמצעי כלכלי להרחיב אפשרויות החירות להמוני העם. אין זו צורת חיים „נעלה“ יותר, שעליונותה שרירה וקיימת בכל תחום מתחומי החיים. רק את המשק יתכן לשחבר, אומר ברדיאיב בצדק, „לא יתכן לשחבר את חיי הרוח, לא כל שכן את תודעת האדם ומצפונו. השיחבור (סוציאליזציה) של הכלכלה צריך שיהיה מלווה אינ־דיוידואליזציה של הגברים והנשים...“ הפולחן המסתורי של הקולקטיביזם הוא אויבו המושבע של הסוציאליזם הדמוקרטי; סופו הטוטאליטאריזם. הסוציאליזם, יותר מכל משטר חברתי אחר, תייב להבחין הבחנה חמורה ובלתי־מימט בין „אשר לקיסר“ לבין „אשר לאלוהים“ — בין הדברים שהם בלי ספק בגדר מצפוני של היר־חיד — שכן בשום משטר חברתי אחר אין לעי־בור את הגבול בקלות כזו.

4. כל השיקולים האלה מצטרפים לסוציאליזם, אשר יתכן לכנותו בשם סוציאליזם פרסור־באליסטי, היינו סוציאליזם של האישיות. הרי זה סוציאליזם המיוסד על ההנחה הפילוסופית, שהאישיות היא הנעלה שבערכים, ושהגשמת עצמה של האישיות צריך שתהיה החוק העל־יון...^{††}

חיד. האלטרנטיבה המסקנית היחידה היא אותה תפיסה, שבעיניה האיריאל הסוציאליסטי הוא מין מדינת־מדינות־עבדים, בה מובטחים לכל אדם מזון טוב, מלבוש טוב ודירה נאה בזכותה של עריצות אבהית. על הסוציאליזם לבזר בין שתי התפיסות הללו.

2. בתנאי חיינו המודרניים אין הברירה כא־שר אולי היתה לשעבר, בין קאפיטאליזם „חפ־שי“ לקולקטיביזם סוציאליסטי. יזמה „חפשית“, במובן המסורתי, כבר עברה ובטלה מן העולם. חיינו הכלכליים נעשים מיום ליום רשות קולק־טיביסטית, כפופים יותר ויותר לפיקוח חברתי ולהסדר המדינה. בארצות מסוימות, בתעשיות מסוימות, באזורים מסוימים הפליג תהליך זה יותר מאשר במקומות אחרים, אך הוא פועל בכל מקום. להחזיר את הגלגל לא יתכן. אין לך אוטופיה גדולה מזו להאמין שאמריקה או העולם כולו יוכלו לחזור אל הרכושנות שלפני מאה שנה.

הברירה איננה בין רכושנות „חפשית“ לבין קולקטיביזם סוציאליסטי; הקולקטיביזם, בצורה זו או אחרת, הוא דבר קיים ועומד ולא יחדל. הברירה שלפני האנושות עכשיו היא בין קולק־טיביזם טוטאליסטי לבין קולקטיביזם דמוקרטי. האם הדרך הראשונה היא הדרך היחידה שאפשר לקולקטיביזם ללכת בה? אם כן הוא, הרי שהאנושות נדונה לעשרות ואפשר למאות שנים של שעבוד גופני ורוחני. יתכן כי זה הגורל הנכון לנו, אך אין הכרח בזה. אמת, ועלינו להכיר בעובדה זו, על כל התוצאות הכרוכות בה, שהקולקטיביזם מטבעו נוטה נטיה חזקה לעידוד הכוללנות. הסיכויים הם, במידה רבה, לרעתנו, ואף על פי כן לא פסו אפשרויות קולקטיביזם דמוקרטי. יתכן גם יתכן, לואיס קורי הגדיל לעשות בנסותו לתבון תכנית של היסודות הכלכליים והמדיניים לחברה קולקטי־ביסטית דמוקרטית. תפיסת־היסוד שלו היא כלכלה פלוראליסטית, שתמנע את ריכוזו הגמור של השלטון הכלכלי בידי המדינה, על ידי חלוקתו בין כמה וכמה מוסדות ציבוריים וציבוריים־למחצה, ואפילו כגון במסחר ובחקלאות, בין בעלי־קיבולת פרטיים. שיטה חדשה של ויסות ואיזון, המיוסדת על השלטון החברתי האפקטיבי של ארגונים חפשיים ושמוחי־למי־דינה כגון האגודות המקצועיות, היא צד אחר

^{††} Lewis Corey: The Unfinished Task (1942).

^{**} Nicolas Berdyaev: Slavery and Freedom (1944).

*** אין צריך לומר שהגשמת עצמה של האישיות שונה תכלית שוני מאנוכיות. כפי שמטעים ברדיאיב, שיאה של הגשמת עצמה של האישיות הוא השירות מתוך הקרבה שמשרתים את הוולת.

הפילוסופיה הפרסונאליסטית היא ביטודו של דבר פילוסופיה דתית. לפיכך לא יהיה לסוציאליזם פרסונאליסטי חלק באותה סנייה אנטי-דתית שהסוציאליזם המודרני עדיין עמוס בה. נהפוך הוא, סוציאליזם פרסונאליסטי ימצא שהוא מעורה בעמקי רוח היהדות והנצרות. במקורות האמונה ימצא הבנה מעמיקה למהות האדם וגורלו, וכן נקודת-מיצפה "מבחינת הנ"צח", שממנה ייטיב לראות עין בעין את הבעי-יות הקשות, הנסיונות והסתירות, העומדים בהכרח לפני תנועה מוסרית במהותה כתנועה הסוי-ציאליסטית, בשעה ששומה עליה להילחם לשלי-טון באמצעות כלי-זינו של העולם הזה.

• • •

דומני, כי הולך ורב מספר הסוציאליסטים, והאנשים המרגישים בכלל, הרואים בחרדת-בפש את התפוררותו המוסרית של דורנו, ושוב אינם יכולים להסתפק במליצות שדופות ואמיר-תות-לחצאין, שדברי הימים הפכו לכזבים מסוכנים. מבקשים הם משהו עמוק ויסודי יותר ומגמת חיפושיהם כמעט אחת היא תמיד, דרך היסורים הארוכה של איגנאציו סילוה מקומר-ניזם לנצרות קדומה היא אות וסמל לנטיה החדשה הזאת. אם אמנם טמון הורע מתחת לשלג וממתין עד שיעבור החורף הקשה, כדי שיוכל להצמיח חיים חדשים, הרי זה זרע רוח-ניות חדשה שבה ייספג ויתעלה לצורות חדשות מיטב האידיאליזם הסוציאליסטי.

כל העולם כולו (כותב ברדיאיב) כאפס וכאין הוא לעומת אישיות האדם. יתודו עצמו-תו ויתודו גורלו... האדם, אישיות האדם, הוא הרם בערכים — לא הציבור, לא ישויות קולקטיביות כגון חברה, לאום, מדינה, תרבות, כנסיה. זהו סולם הערכים הפרסונאליסטי. החברה אינה אורגניזם, אינה ישות אף לא אישיות. ממשותה של החברה היא האישים שמהם היא מורכבת... הכוח המשעבד של החברה לגבי אישיות האדם הוא תולדתה של אשליית האוביקטיביזציה. החברה מוצגת לפנינו כאילו היא מין אישיות עליונה בגרם-המעלות על אישיותו של האדם. אך זהו הדבר העושה את האדם לעבד... סוציולוגים המכריזים על בכורת החברה לעומת היחיד, הם, לאמיתו של דבר, ריאקציונרים.

האנטי-מאמין הפרסונאליסטי הוא ביטודו התור-ה היהודית-נוצרית על ערכה הטרנסצנדנטלי של הנפש האנושית. הוא עקרונו של קאנט, שכל אדם הוא תכלית לעצמה ולא רק אמצעי לאינו תכלית חיצונית. והיא נקודת-ההשקפה של מארכס הצעיר, בצאתו למלחמה על הפיכת האדם לעצם בחברה הבורגנית. הרי זו ציפור-נפשה של כל פילוסופיה מוסרית הנוהגת כובד-ראש בחייו המוסריים של האדם. סוציאליזם, שהעמיק שורש בפילוסופיה פרי-סונאליסטית, אינו עשוי ליהפך כלי-שרת של מדיניות-שלטון טוטאליטארית. כן לא יתכן לה-שיא על נקלה סוציאליזם כגון זה שיקריב ערי-כים אנושיים בשם הבטחון, השלטון או הנחתי-צות. יהיה גורלו של סוציאליזם כגון זה אשר יהיה, לעולם לא יקפח את נשמתו.